

Jazyk nie je len nástrojom komunikácie.

Spochybňovanie slovenčiny – príčiny a dôsledky

Jazyková politika zohrávala, zohráva a bude zohrávať v našom priestore vždy veľmi významnú úlohu. Treba povedať, že už pri vstupe Slovákov do európskych dejín problematika jazyka tvorila kľúčovú, vitálnu otázku štátnej suverenity a nezávislosti. Vždy, keď sa otázka jazyka ako politikum objavila v našich dejinách, išlo predovšetkým o ontologickú podstatu slovenského národa, nie o jazyk ako taký. Knieža Rastislav neposlal svojich poslov do Ríma a neskôr do Carihradu primárne preto, aby mu pomohli pokresťančiť slovenský ľud. V jeho dobe to už nebol hlavný problém. Obyvateľstvo Veľkej Moravy bolo s najväčšou pravdepodobnosťou pokrstené – podľa posledných archeologických nálezov v Bojnej¹ - najmenej jednu, ak nie dve generácie pred jeho nastúpením na trón. Pozvaním kresťanskej misie z Byzantska mu išlo predovšetkým o odpútanie sa od bavorskej hierarchie a tým o posilnenie vlastnej suverenity. Zavedenie staroslovenčiny do liturgie nebolo preto v prvom rade otázkou vieroučnou – veď aj bavorskí a aquilejskí misionári museli základy viery vysvetľovať ľudu v jeho jazyku; latinčina sa používala len v liturgii (a tí, čo sme zažili predkoncilovú liturgiu vieme, že nám latinčina nerobila žiadne problémy). Zavedenie staroslovenčiny do liturgie malo za cieľ vyčleniť Veľkú Moravu z právomoci bavorského episkopátu a zriadením samostatnej cirkevnej provincie posilniť suverenitu štátu. To sa nakoniec zriadením Moravsko-panonskej cirkevnej provincie nakoniec aj podarilo. Neskoršiu stratu záujmu Svätopluka I. o staroslovenskú liturgiu môžeme chápať aj v tých súvislostiach, že po zriadení samostatnej cirkevnej provincie bol už bezprostredný vplyv bavorského episkopátu eliminovaný a jazyková otázka nehrala až takú dôležitú úlohu; skôr preň vytvárala problémy pri jeho expanzívnej politike na západ.

Je zaujímavé, ako sa jazyk opäť ako politikum objavil pri zakladaní uhorského štátu. Notoricky známe poučenie sv. Štefana svojmu synovi (*Ragnum unam linguae et mores imbecile et fragile est*) sa síce často cituje, ale aspoň v mne prístupnej literatúre som sa nestretol s jeho geopolitickým výkladom. Prečo vlastne sv. Štefan pociťoval potrebu zanechať po sebe takéto posolstvo? Som presvedčený, že preto, lebo si uvedomoval realitu danej doby. Tou realitou bol fakt, že v ranom stredoveku len krajina s jasne vymedzenými prirodzenými hranicami mohla dlhodobo pretrvať. Starí Maďari, ktorí žili len v nížinatých rovinách Malej a Veľkej uhorskej nížiny by na území „*unam linguae*“ skôr alebo neskôr podľahli tlaku z okrajových území Karpatského oblúku, obývaných nemaďarským obyvateľom. Sv. Štefan túto geopolitickú otázku vyriešil tým, že sa od začiatku nesnažil budovať národný maďarský štát, ako to bolo obvyklé v tej dobe v ostatnej Európe, ale mnohonárodnosť bola základná myšlienka, na ktorej postavil svoju ríšu. Na tejto myšlienke za súčasného používania latinčiny ako „*lingua franca*“ dokázal uhorský štát existovať až do 18. storočia², dokonca aj v takej situácii, keď etnicky maďarské územia boli od neho odčlenené osmanskou okupáciou. Porušenie týchto princípov práve tými, ktorí sa najhlasnejšie dovoľávali (a stále dovoľávajú) dedičstva sv. Štefana, a pokus vybudovať „*regnum unam linguae et mores*“ od konca 18. storočia formou maďarizácie je možné pokladať za rozhodujúcu a hlavnú príčinu zániku Uhorska roku 1918.

¹ Pieta, K. a kol., Bojná, Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva, Nitra 2006.

² V rovnakej jazykovej situácii sa dnes nachádza napr. India. Aby udržala vláda krajinu pohromade, musela ako celoštátny jazyk zaviesť angličtinu. Pokusy zaviesť hindštinu po získaní nezávislosti ako celoštátny domáci úradný jazyk stroskotali na odpore ostatných jazykových skupín.

Maďarizácia vo vzťahu k Slovákom mala mnoho podôb – od ponížovania príslušníkov národa (Tót nem ember), cez bránenie unifikačných tendencií pri vytváraní spisovného jazyka až po premyslené trieštenia národného kolektívu na báze nárečí. Cieľom môjho príspevku je poukázať na tieto metódy, ktoré celkom neskončili zánikom Uhorska. Mali svoje pokračovanie aj v prvej republike, po druhej svetovej vojne a na počudovanie aj v súčasnosti – podľa môjho názoru sa v rôznych zastretých formách opäť objavujú. Nemali by sme ich podceňovať, lebo napr. podceňovaním problému snáh o jazykovú dezintegráciu na báze nárečia sme prišli o územie severnej Oravy a Spiša. Môj príspevok určite nebude vyčerpávajúci v otázkach problémov, ktoré načrtáva, ale chcem poukázať, že ochrana jazyka je dôležitou politickou úlohou v štáte a nemožno ju zanedbávať. V mojom príspevku sa budem venovať danej otázke v období, keď sa už jazyková unifikácia zavŕšila, ale uvedomujem si, že tento problém sa „nenarodil“ až v danom období.

So vznikom moderného slovenského spisovného jazyka v 40. rokoch 19. storočia a s rýchlym procesom národnej integrácie Slovákov na jeho báze sa objavili aj prvé pokusy o zastavenie tohto procesu bojom proti Štúrovej reforme. Známe sú útoky na Štúrovu slovenčinu zo strany starokonzervatívcov na čele s J. Kollárom, ktorí sa obávali, že zavedením nového spisovného jazyka pre Slovákov sa budú triešťať sily slovanstva v boji proti germánstvu a maďarstvu. Menej známe je už to, na čo upozornil J. Marták, že pokusy obhajovať bibličtinu ako spisovný jazyk pre Slovákov nevyvierali len z obáv o trieštenie síl slovanstva, ale že medzi hlasy proti štúrovčine a za zachovanie bibličtiny sa zamiešali aj obhajcovia maďarizačnej politiky (Launer a Lanštiak), ktorí si uvedomovali veľký náboj nového spisovného jazyka v národno-integračnom procese Slovákov a pri ich obrane proti maďarizácii³. Ich vystúpenie však nemohlo výraznejšie ovplyvniť úspešný prienik Štúrovej slovenčiny a jej uplatnenie sa ako nového spisovného jazyka Slovákov. V priebehu šesťdesiatych rokov 19. storočia sa spisovná slovenčina stala neodškriepiteľným faktom a ako taká zohrávala výraznú národno-zjednocovaciu funkciu. Prostredníctvom Matice slovenskej, slovenských gymnázií a slovenskej tlače plnila významnú úlohu a uplatnila sa fakticky vo všetkých sférach kultúrneho, vedeckého a politického života. Nový nástup maďarizácie po rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867 neobišiel ani spisovný jazyk Slovákov. Po zatvorení Matice slovenskej a slovenských gymnázií sa zaútočilo aj na národno-integračnú funkciu spisovnej slovenčiny. Maďarské vládnuce kruhy využili určitú tradíciu používania východoslovenských nárečí popri ostatných spisovných formách slovenského jazyka na východnom Slovensku a v 70. rokoch 19. storočia vydali učebnice pre ľudové školy v tejto oblasti v šarišsko-zemplínskom nárečí⁴. Cieľ tohto opatrenia bol jasný - obmedzovaním funkcie spisovnej slovenčiny zabrzdiť integračný proces slovenského národa a urýchliť maďarizáciu východoslovenského ľudu. Uvedené pokusy nesmerovali ešte k dezintegrácii Slovákov, ale mali napomáhať uskutočňovaniu maďarizačných zámerov.

Nová situácia nastala až koncom 19. storočia, keď už bol proces národnej integrácie v podstate zavŕšený a keď začiatkom 20. storočia slovenská politika vyjdúc z pasivity zaznamenala aj prvé úspechy v boji s maďarizáciou. V tomto období pristúpili maďarské vládnuce kruhy priamo k pokusom zneužiť nárečové rozdiely v slovenčine na národnú dezintegráciu Slovákov podľa nárečových oblastí. Najrozsiahljším takýmto pokusom bolo prezentovanie východoslovenskej nárečovej oblasti za samostatný národný celok - tzv. Slovjakov. Avšak nemenší, dalo by sa povedať ďalekosiahlejší význam malo aj pôsobenie na severnom Slovensku, kde sa začali akcie zo strany haličských Poliakov medzi goralským obyvateľstvom severných oblastí Trenčianskej, Oravskej a Spišskej župy, aby sa "obnovila"

---

³ Bližšie pozri MARTÁK, J., Útok na spisovnú slovenčinu roku 1847/ 1848 a jeho cieľ, Martin 1938.

⁴ Pozri TAJTÁK, L., K otázke vydávania učebníc vo východoslovenskom nárečí, Nové obzory 6/1964, s. 43 – 57.

údajná poľskosť tohto ľudu. Časovo prvý pokus využiť nárečové rozdiely v slovenskom jazyku na dezintegráciu slovenského národa bola agitácia určitých kruhov z Haliče, ktoré pod vedením krakovského advokáta F. Wojciechowského a J. J. Teisereho začala roku 1904 na severnej Orave. V severných oblastiach Spiša pokračoval v tejto práci od roku 1908 najmä J. Wismierski. Organizovanú podobu nadobudla až pod vedením okresného lekára z Nowého Targu J. Bednarského a spisovateľa F. Gwiżdża, ktorí okrem iného začali od roku 1913 vydávať časopis *Gazeta Podhalanska* a propagovať v nej poľskosť slovenských Goralov⁵. Bez rozsiahlejšieho výskumu v maďarských archívoch sa nedá jednoznačne zistiť, do akej miery za touto akciou stáli maďarské vládnuce kruhy a plánovali jej využitie na dezintegráciu národnej jednoty Slovákov, čím by sa vytvorili úspešné predpoklady pre maďarizačnú politiku. Z hľadiska starej zásady rímskeho práva "komu to prospieva" však možno usudzovať, že jej prinajmenšom vyhovovala, ak ju sama neorganizovala. Nehovoriac už o miestnych maďarských a maďarónskych činiteľoch na Hornej Orave a Spiši, ktorí ju priamo podporovali ako prostriedok na oslabenie etnického a národného povedomia tamojšieho ľudu, čím sa mala dosiahnuť jeho rýchlejšia maďarizácia⁶. Aj časová zhoda poľskej akcie na severnej Orave a Spiši s obdobnými akciami maďarských vládnuvich tried na ostatnom Slovensku, svedčí prinajmenšom o zapadnutí agitácie haličských Poliakov do maďarizačných plánov maďarských vládnuvich tried v Uhorsku. Treba povedať, že bez rozpadu Uhorska by akcia uvedených haličských osobností nemohla priniesť pre Poliakov žiadne výsledky. Goralský ľud sa k nej v danej dobe správal odmietavo a nemala teda zmysel. A to, že sa pod vplyvom národných a demokratických revolúcií Uhorsko roku 1918 rozpadne, v žiadnom prípade nemohli predpokladať. Po roku 1918, keď bolo k Poľsku pripojených 25 obcí zo severnej Oravy a Spiša a keď si vládnuce kruhy statkárskeho Poľska nárokovali aj ďalšie oblasti Slovenska, sa stala aj táto otázka vážnou prekážkou urovnania poľsko-česko-slovenských vzťahov a mala dozvuky aj v čase Mníchova (1938) a neskôr.

Pokusy zabrzdiť národnouvedomovací a národno-integračný proces na východnom Slovensku zo strany Budapešti obmedzením funkcií spisovnej slovenčiny sa objavili - ako som uviedol - v sedemdesiatych rokoch 19. storočia v súvislosti a vydaním učebníc pre ľudové školy vo východoslovenskom nárečí. Ako sa však ukázalo, prekonávanie zaostalosti v tejto oblasti sa prejavilo aj vzrastom národného uvedomenia východoslovenského ľudu. Významnú úlohu v národnouvedomovacom procese na východnom Slovensku zohrali aj slovenskí vystaňovalci do USA, ktorí pod vplyvom tamojšieho prostredia rýchlo národne precitli a po návrate domov vplývali na široké okolie⁷. Rozmach národnopolitického života na Spiši, na Zemplíne i v Šariši prekvapil maďarské vládnuce triedy a podnietil ich k protiakkcii. V tomto prípade už nemohlo ísť len o brzdenie národnouvedomovacieho a národno-integračného procesu, pretože sa to ukázalo neúčinné a neprinieslo žiadne výsledky, ale priamo o pokus na báze východoslovenských nárečí rozbiť národnú jednotu Slovákov. Týchto plánov maďarských vládnuvich kruhov sa ujala časť renegátskej inteligencie z východného Slovenska, ktorá pod vedením statkára Z. Dessewffyho začala od 27. októbra 1907 vydávať v Prešove v šarišskom nárečí časopis *Naša zástava*⁸. V našej literatúre i v širšom povedomí je táto akcia spájaná s činnosťou župného archivára v Prešove V. Dvorčáka. Pri jeho zrode však stálo viacero osôb, popri už spomínanom statkárovi Dessewffym aj kňazi rôznych konfesí G. Žebracký, L. Liptai a J. Repák⁹. Cieľ, ktorý si vytýčili "zástavisti", bol nemalý. Za finančné prostriedky uhorskej vlády chceli prostredníctvom *Našej zástavy* vstúpiť východoslovenskému ľudu myšlienku, že obyvateľstvo východného Slovenska nemá nič spoločného so Slovákami z ostatného slovenského územia, že tvorí samostatný kmeň, nezávislý od ostatných Slovákov. Konečným výsledkom

⁵ To ostatne priznáva aj jeden z organizátorov celého hnutia F. Máchaj. Pozri MACHÁY F. *Moja droga do Poľsky*, Krakov 1938, s. 89- 102.

⁶ Bielovodský (A. Miškovič), *Severná hranica Slovenska*, Bratislava (+947), s. 61 – 62.

⁷ Miškovič, A., *Maďarské úmysly so Slovákami*, Bratislava 1944, s. 8

⁸ Tajták, L., *Naša zástava – nástroj politiky maďarských vládnych tried*, *Nové obzory* 8/1966, s. 82 – 84.

⁹ Tamtiež.

malo byť odcudzenie východoslovenského ľudu od ostatných nárečových oblastí slovenského národa a uľahčiť týmto spôsobom prenikaniu maďarizácie¹⁰. Významnú úlohu v tomto zohrával práve boj proti spisovnej slovenčine, obmedzovanie prísunu tlači písanej spisovným úzom a čo možno najväčšie rozšírenie dialektu podľa možností s rozkolísaným úzom, aby to bola reč nevhodná na komunikáciu vo vyšších duchovných sférach. O to, aby vydavatelia nemali konkurenciu v národno-vedomelej tlači písanej spisovnou slovenčinou, sa starali župné úrady, ktoré terorom zabraňovali jej prísun na východné Slovensko¹¹. O skutočnej "ľudomilnosti" rozširovateľov Našej zástavy svedčí nielen vyslovene reakčný program celého hnutia, ale aj to, že za ňou stáli najväčší nepriatelia slovenského národného pohybu a predstavitelia maďarizácie v oblasti¹².

Počas prvej svetovej vojny prešli organizátori hnutia okolo Našej zástavy od propagovania skrytého separatizmu prostredníctvom útokov na spisovnú slovenčinu, propagáciou šarišského nárečia a absolutizovania etnografických osobitostí k otvorenému separatizmu. Roku 1916, určite aj pod vplyvom prvých úspechov česko-slovenského zahraničného odboja, V. Dvorčák vydal brožúru, v ktorej nezakryte propagoval národnú osobitosť tzv. Slovjakov¹³. V tomto období Budapešť podnikala už také opatrenia, ktorých skutočný zmysel sa prejavil ako roku 1918, tak aj roku 1938. Ich zmyslom bolo geopoliticky natoľko oklieštiť územie Slovenska, aby urobili právo Slovákov na sebaurčenie úplne iluzórnym. To bol pravý zmysel akcie dvorčákovcov i organizovania východoslovenského "separatizmu" zo strany maďarských vládnucich tried. Aj vytvorenie tzv. Východoslovenskej národnej rady na čele s V. Dvorčákom v novembri 1918 slúžilo v podstate tomuto cieľu. Až keď sa ukázalo, že tzv. Východoslovenská národná rada svojím programom rozbitia slovenského etnického celku nemôže uspieť, zmenili iniciátori východoslovenského "separatizmu" taktiku. Budapeštianskej vláde išlo o udržanie celého územia Slovenska v maďarskom štáte, nielen jeho časti. Preto ako opozícia voči vznikajúcej a aj na území Slovenska sa etablujúcej Česko-Slovenskej republiky sa ešte 11. decembra 1918 pokúsili vytvoriť tzv. Slovenskú ľudovú republiku¹⁴. Aj na jej organizovaní sa podieľali maďarónske skupiny okolo Našej zástavy, ba dokonca si našli aj vzťah k spisovnej slovenčine. Taktiež tento fakt ukazuje, do akej miery to so svojím "Slovjactvom" mysleli úprimne, k čomu im slúžilo a v koho záujme pracovali. V daných mocensko-politických pomeroch sa však už nedalo zabrániť samourčovaciemu právu slovenského národa a v priebehu prvých mesiacov roku 1919 sa celé územie Slovenska dostalo pod zvrchovanosť česko-slovenského štátu. Avšak málo sa publikuje o tom, že aj tzv. Slovenská republika rád vyhlásená v Prešove za asistencie bodákov Maďarskej červenej armády bola personálne popri Čechovi A. Janouškovi saturovaná najmä aktivistami východoslovenského „separatizmu“ a svoje dokumenty vydávala v šarištine¹⁵.

Zdalo by sa, že po vytvorení Česko-Slovenskej republiky, keď sa v buržoázno-demokratických pomeroch veľmi jasne ukázala nedeliteľnosť a jednota slovenského národa vo všetkých nárečových oblastiach Slovenska, pokusy rozbiť jednotu Slovákov na báze nárečových rozdielov slovenčiny skončia. Opak je však pravdou. Maďarské vládnuce kruhy síce navonok od týchto praktík upustili, pretože v ich iredentistickej a revizionistickej politike nešlo len o čiastočnú revíziu, ale o integrálnu revíziu, teda o obnovu predvojnových hraníc Uhorska. Aj hlavný exponent východoslovenského "separatizmu" V. Dvorčák v službách maďarskej horthyovskej vlády musel svoj pôvodný sen o "slovjackom národe" dočasne zanechať a spolu s

¹⁰ Tajták, L., K niektorým otázkam koncepcie dejín východného Slovenska obdobia uhorského kapitalizmu, in *Historica Carpatica* 7/1976, s.276

¹¹ Tajták, L., Naša zástava, c.d. s. 101,

¹² Tamže, s. 102.

¹³ Miškovič, A., Maďarské úmysly, c.d., s. 11 – 12.

¹⁴ Tajták, L., Úsilie maďarských vládnucich o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918, *Historický časopis*, 4/1966, s. 577 – 580.

¹⁵ Greguš, P., Slovjaci – výtvor maďarónskej propagandy, *Slovo*, č. 30.

F. Jehličkom vytvoril roku 1933 v Ženeve tzv. Slovenskú radu, ktorá mala reprezentovať "túžby" Slovákov po opätovnom pripojení Slovenska k Maďarsku¹⁶. Keďže ciele maďarských vládnych tried v otázke územia bývalého Uhorska a tam žijúcich národností zostali aj v tomto období konštantné, nenechali ani "slovjacku otázku" celkom zaspať.

V 30. rokoch nášho storočia sa nárečové rozdiely v slovenčine dostali opäť do pozornosti určitých skupín vládnych tried v statkárskom Poľsku. Aj ich plány spočívali v podstate v tom, že sa pokúšali aj "vedecky" dokázať poľskosť určitých slovenských území. Nešlo pri tom už iba o tradičné nepravdivé tvrdenie, že slovenskí Gorali sú vlastne neuvedomelí Poliaci a teda, že ďalšie rozsiahle územia Oravy, Spiša ako aj okres Čadca musia byť pripojené k Poľsku. Z kruhu krakovských "slovakofilov" okolo prof. W. Semkowicza sa našli aj takí vedci ako docent Zd. Stieber, ktorý roku 1935 "vedecky" dokázal, že východoslovenské nárečia sú vlastne poľské a obyvateľstvo východného Slovenska sú Poliaci¹⁷. Samozrejme, ciele týchto poľských kruhov vôbec neboli národnobuditeľské. Tento „dôkaz“ mal slúžiť na to, aby si mohli potom nárokovať v svojej zaslepenej imperialistickej politike celé východné Slovensko i s jeho surovinovým bohatstvom. Mali dokonca vypracovaný plán na vybudovanie poľského strategického trojuholníka, ktorý svoju bázu opieral o surovinovú základňu východného Slovenska až po Košice¹⁸. Je až zarážajúce, že celé jedno krídlo HŠĽS na čele s K. Sidorom nepostrehlo zámery týchto "priateľov" Slovákov okolo W. Semkowicza a napriek dostatočnému množstvu varovných signálov¹⁹ pokladalo za účelné spolupracovať s nimi v svojej proticentralistickej a autonomistickej politike. Cieľom týchto kruhov bolo totiž dostať slovenskú politiku tam, aby mohli - ako to vyjadril sám Semkowicz - "otvorene stavať Slovákom otázku spomínaných zmien a na priateľskej platforme prísť k uznaniu našej pravdy"²⁰, teda vymôcť si uznanie poľských územných nárokov voči Slovensku. Poliaci podporou Hitlerových protičesko-slovenských plánov chceli aktívne privodiť takúto situáciu. Slováci však pre nároky Poľska no slovenské územie pochopenie nenašli a beckovské Poľsko si muselo nepatrné územné zisky vymôcť surovým nátlakom. Dôsledky tejto politiky sa po necelom roku tragicky prejavili v osudoch oboch národov, najmä však Poliakov.

Mníchov otvoril cestu aj k obnoveniu tzv. slovjackej otázky. Dodatok Mníchovskej dohody, ktorý požadoval aj vyriešenie územných sporov medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom, opäť umožnil maďarským vládncim kruhom pokúsiť sa o také oklieštenie slovenského územia, ktoré by geopoliticky zlikvidovalo akúkoľvek možnosť samostatného života Slovenska a automaticky viedlo k jeho pripojeniu k "svätoštefanskej ríši". To bol aj hlavný účel ďalekosiahlych požiadaviek na územné ústupky vrátane Bratislavy, Nitra a Košíc, ktoré maďarská vláda predložila v Komárne²¹, ale za tým cieľom sa obnovoval aj východoslovenský "separatizmus". Už zdôvodnenie parcelácie Slovenska pre horthyovcami predvídané a nastoľované referendum, ktorým sa malo Slovensko rozdeliť na štyri časti už po odstúpení území obývaných maďarskou menšinou, tvrdí, že "Slováci žijúci v užskej a zemplínskej župe, práve tak ako aj obyvatelia na Spiši a v Šariši sa jazykovo a etnicky líšia od západných a stredných Slovákov" a samozrejme jednou ich "etnickou" zvláštnosťou bolo podľa nich aj to, že chcú "bezvýhradne ísť do Maďarska"²², k čomu uvádza množstvo nezmyselných argumentov.

¹⁶ Tilkovszky L., Južné Slovensko v rokoch 1938-1945, Bratislava 1972, s. 80.

¹⁷ Slovenský národný archív (SNA), fond Krajinský úrad, kr. 263, č. 20777, Správa čsl. Konzula z Krakova z 18. 3. 1935.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Archív FMZV, pol. sekc. III, kr. 1278, dok. 26785, Správa čsl. Veľvyslanca z Varšavy z 24. 2. 1936.

²⁰ Archiw Akt Nowych, Varšava, MSZ 10412, P III, Správa o zasadnutí výboru vo veci Oravy, Spiša a Čadce z 15. 12. 1937.

²¹ Országos Levéltár, Miniszteri elnökség, Flachbartovo memorandum z konca roku 1938.

²² SNA, fond MZV, kr. 112, 11334/39. Správa slovenského vyslanca v Budapešti.

Viedenská arbitráž z 2. novembra 1938 napriek tomu, že za hrubého porušenia sebaurčovacieho práva pririekla Maďarsku rozsiahle územie južného Slovenska, neuspokojila revizionistické chůtky vládnucich kruhov horthyovského Maďarska. Tieto boli značne prekvapené odporom, ktorý kládol slovenský ľud možnosti obnovenia ich panstva nad Slovenskom. Ani oklieštiť Slovensko tak, ako si to predstavovali, sa im nepodarilo. V strednej Európe sa objavil nový arbiter v podobe nacistického Nemecka, ktorého rozhodnutiu sa museli podrobiť. A nacisti mali svoje vlastné plány so Slovenskom, ktoré nekonvenovali s ideou "Veľkého Uhorska". Avšak pre prípad, žeby ich snád' zmenili alebo sa vytvorila iná situácie, a taktiež z dôvodov, aby oslabili národnú jednotu Slovákov na okupovanom území, obnovila Budapešť aj východoslovenský "separatizmus"²³. K slovu sa dostala znova Naša zástava, ktorá sa masovo pašovala na východné Slovensko²⁴. Pri jej vydávaní opäť našiel uplatnenie starý agent maďarskej iredenty V. Dvorčák, ktorý v službách horthyovskej vlády veľmi rýchlo zabudol, že ešte pred nedávnom bol tajomníkom tzv. Slovenskej rady v Ženeve a v mene „utlačovaného slovenského národa" rozposielal rôzne memoranda na všetky strany. Podľa rozkazu svojich chleboдарcov sa zo dňa na deň stal opäť "pravoverným Slovjakom". Okrem neho v teréne veľmi agilne pracoval najmä kňaz Szilagyí, ktorý vyvíjal veľké úsilie, aby dokázal osobitosti "slovjackeho národa" a dosiahol zavedenie východoslovenského dialektu opäť do škôl²⁵. Za účelom potvrdenia existencie Slovjakov zvolali aktivisti hnutia v septembri 1939 do Košíc poradu, na ktorú pozvali aj profesora slavistiky J. Melicha. Ten im mal podať vedecký dôkaz existencie Slovjakov. Na veľké sklamanie účastníkov im však vysvetlil, že východoslovenský dialekt je integrálnou súčasťou slovenského jazyka a jeho vyčleňovanie zo slovenčiny je vedeckým nezmyslom²⁶.

Organizátori celého hnutia však zabudli, že štyridsiate roky 20. storočia už nie sú obdobím predprevratovým, keď bola moc maďarských vládnucich tried v Uhorsku nad národnosťami takmer neobmedzená. Mohlo sa im podariť síce z určitých egoistických, maďarónskych a karieristických živlov zorganizovať i nepatrnú organizačnú bázu celého hnutia v podobe Našej gazdovskej strany²⁷, i zaviesť v niektorých kostoloch šarišský dialekt ako bohoslužobnú reč, no nemohlo sa im podariť vytlačiť spisovnú slovenčinu z verejného a kultúrneho života východoslovenského ľudu a ani zo škôl na okupovanom území. Voči tomu sa tamojšie obyvateľstvo rozhodne postavilo²⁸. A v svojom boji nebolo už ani osamotené a ani bezbranné. Tragédiou maďarskej politiky ako celku bolo, že sa nevedela odpútať od umelých konštrukcií v národnostnej politike, ktoré si sama vytvorila. Držala sa ich aj v čase, keď sa celý fašistický blok, ktorého súčasťou bol aj horthyovský režim, rútil pod náporom antifašistických síl. V jej radoch sa nenašla sila, ktorá by si vedela v antifašistickom boji nájsť cestu k demokratickým antifašistickým hnutiam v ostatných stredoeurópskych národoch a trpkosť porážky vo vojne musela vypíť až do dna.

Zánikom horthyovského režimu v Maďarsku definitívne skončili pokusy o rozloženie slovenského národa na báze nárečových rozdielov. Nie celkom jasná v tejto otázke je úloha spolku a časopisu Svojina, ktorý vychádzal v rokoch 1946 – 1950, ktoré vykazujú prvky východoslovenského separatizmu a údajne bol založený stúpecami benešovského

---

²³ Zaujímavá bola aj z dnešného pohľadu reakcia slovenskej vlády na opätovné obnovenie „východoslovenského separatizmu“. Svedčí to o trvalej citlivosti Slovákov na podnety z oblasti jazyka. Na zasadnutí 29. 8. 1939 prijala uznesenie, ktorým zakázala štátnym zamestnancom v služobnom i súkromnom styku používať dialekt. SNR, MV, kr. 7, č. 15934/39. Obežník Ministerstva vnútra z 11. 9. 1939.

²⁴ Deák, L., Autonomía Slovenska v plánoch horthyovského Maďarska v roku 1938, Historický časopis, 3/1988, s. 409.

²⁵ Tilkovszky, L., c.d. s. 132.

²⁶ SNA, fond MZV, kr. 112, Správa slovenského vyslanca v Budapešti. Pri dnešnom unisono súhlase s kritikou jazykového zákona aj z kruhov Maďarskej akadémie vied v porovnaní s postojom prof. Melicha v úplne iných pomeroch sa skutočne treba zamyslieť, kam sme sa pri budovaní demokracie dostali.

²⁷ Fabian, J., Svätošťaňské tiene, Bratislava 1966, s. 120.

²⁸ Tamže.

čechoslovakizmu s cieľom podobným, aký mala Naša zástava. Táto problematika nie je doteraz spracovaná, hoci by si zaslúžila svojho autora. Nebudem sa jej preto v ďalšom venovať.

Od šesťdesiatych rokov 19. Storočia bola spisovná slovenčina nespochybniteľným faktom a ako národný spisovný jazyk prenikal do všetkých spoločenských sfér. Uplatňoval sa nielen v literatúre, ale prenikal aj do vedy a ostatných spoločenských sfér, v ktorých sa spisovný jazyk uplatňoval. Vyššie opísané pokusy zo strany Budapešti už nemohli zastaviť jej rozvoj. Zmena štátoprávneho postavenia Slovenska však do vývinu slovenského jazyka priniesla nový fenomén, ktorý dostal pomenovanie etnicky čechoslovakizmus. Opäť sa použili ideologické a čiastočne i mocenské nástroje, aby sa funkcia slovenčiny obmedzila, resp. sa spochybnila jej schopnosť plniť plnohodnotnú funkciu spisovného jazyka. V ideologickej rovine proti slovenčine vystúpil najmä M. Hodža svojím dielom Československý rozkol a A. Pražák celou sériou rôznych článkov a štúdií. Popri nich, samozrejme, sa zviezol celý rad ideologicky ovplyvnených jazykovedcov a teoretizujúcich politikov.

Základnou ideovou výzbrojou spochybňovačov slovenského spisovného jazyka bolo ignorovanie skutočného jazykového vývinu slovenčiny a tvrdenie, že slovenčina nie je samostatným slovanským jazykom, ale len nárečím češtiny. Pritom jeho vznik sa denuncoval ako jazykový separatizmus, dokonca ako hungarizmus²⁹. Ústavný zákon č. 122/1920 Sb. z. a n. síce vyhlásil za úradný jazyk „československý“ v dvoch zneniach – českom a slovenskom – a § 4 stanovil, že na Slovensku sa úraduje spravidla slovensky, avšak táto situácia sa pokladala iba za dočasnú. Robili sa rôzne ankety³⁰, ktoré presvedčovali Slovákov, že ľpiet' na slovenčine je nezmyslom, že treba ju opustiť a podobne ako Škóti do Londýna by Slováci mali ísť do Prahy a vziať za svoju češtinu. Len tak vraj môžu dospieť k vyšším civilizačným métam³¹. Iní, napr. A. Pražák, nepopierali význam slovenčiny ako jazyka krásnej literatúry, ale všemožne sa snažili vyradiť ju z oblasti vedy, kde mala dominovať čeština³². V praxi túto teóriu naplňala Učená spoločnosť Šafaříkova, ktorá pôsobila pri bratislavskej Univerzite Komenského.

Všetky tieto pokusy však zlyhávali. Na neúspech bol odsúdený aj pokus profesora V. Vážneho na násilné zblíženie slovenského jazyka s češtinou formou čechizácie pravidiel slovenského pravopisu a slovníka slovenského jazyka. Matičný prevrat roku 1932 zasadil týmto tendenciám silný, dalo by sa povedať fatálny úder³³. Paradoxne práve slovenskí žiaci českých profesorov H. Bartek³⁴, L. Novák³⁵ a ďalší vedecky dokázali neudržateľnosť koncepcie československého jazyka a potvrdili jeho samostatnosť a osobitosť. Táto skutočnosť bola neskôr aj potvrdená vydaním Pravidiel slovenského pravopisu roku 1940, ale najmä roku 1953,

Obdobie medzi rokmi 1948 – 1989 akokoľvek sa na ne dívame politicky boli z hľadiska vývinu spisovného jazyka Slovákov mimoriadne pozitívne. Zavŕšili sa projekty ako Slovník slovenského jazyka³⁶, vypracovali sa ďalšie slovníky (žiaľ, dosiaľ s výnimkou etymologického), pravopisné a rečové príručky. Doplnila sa aj teória a priniesli sa vedecké dôkazy o praslovanskom pôvode slovenčiny³⁷. Spisovný jazyk sa programovo kultivoval a o jeho čistotu sa starali jazykoví korektori na úradoch i v inštitúciách, používajúcich spisovný jazyk. Bolo

²⁹ Hodža, M., Československý rozkol, posledne vydaný v rámci publikácie Polemika o československom rozkole, Bratislava 2009.

³⁰ Slovenská otázka. Anketa Kostnických jisker, Praha 1926

³¹ Tamže.

³² Pražák, A., Česi a Slováci, Literárne dejepisné poznámky k československému poměru, Praha 1929.

³³ Bližšie pozri napr. Winkler, T, Eliáš, M. a kol., Matica slovenská . Dejiny a prítomnosť, Bratislava 2003, s. 135 – 138.

³⁴ Napr. v diele Príspevok k dejinám slovenčiny, Trnava 1936.

³⁵ Jeho najvýznamnejšou prácou v tomto ohľade možno považovať Jazykovedné glosy o československej otázke, Martin 1935.

³⁶ Bratislava 1959 – 1968.

³⁷ Napr. Pauliny, E., Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť, Bratislava 1983.

nepredstaviteľné, aby sa redaktorom napr. Slovenskej televízie alebo Slovenského rozhlasu stal človek, ktorý by všestranne neovládal spisovnú normu od pravopisu až po fonológiu. Hoci sme nemali jazykový zákon, v týchto médiách bol vypracovaný systém kontroly redaktorov, či rozprávajú v súlade s pravidlami. Každý brbt, každé porušenie týchto noriem sa sledovalo a vyhodnocovalo. A – samozrejme – v konečnom dôsledku aj postihovalo, predovšetkým finančne. Pre vtedajšiu vrchnosť bolo nepredstaviteľné, aby bola finančne postihovaná za svoju nekvalitnú prácu napr. tkáčka vo fabrike a prípadná nekvalitná práca redaktorov a hlásateľov by zostala nepovšimnutá.

Cesta k zvrchovanosti Slovenskej republiky po roku 1989 viedla i cez zápas o primerané, zákonom sankcionované postavenie slovenského jazyka v slovenskej spoločnosti. Aj keď zložitejšie, ako by človek predpokladal, predsa sa nakoniec, takmer po dvadsiatich rokoch podarilo prijať zákon zodpovedajúci moderným trendom i potrebám spoločnosti. Avšak len v jednej oblasti – používaní slovenského spisovného jazyka ako univerzálneho a neopomenuteľného komunikačného prostriedku na Slovensku. Takmer nič sa však neurobilo na vnútornú ochranu slovenského spisovného jazyka a proti jeho vytlačania zo sfér, ktoré bezprostredne nesúvisia so štátnou a verejnou administratívou. Napriek veľkoustým vyjadreniam niektorých reprezentantov slovenskej jazykovedy³⁸ o najlepšom postavení slovenského jazyka musím konštatovať, že s postavením slovenského jazyka v našej spoločnosti to nie je až také ružové. Sú celé spoločenské oblasti, kde používania slovenského jazyka je takmer raritné. Stačí zísť do kníhkupectva a pokúsiť sa o zohnanie nejakého cestovateľského bedekru, resp. modernej počítačovej literatúry v slovenčine. Myslím, že človek v týchto prípadoch má skutočný problém nájsť niečo v našom jazyku. Ale sú aj ostatné vedné obory, žiaľ, musím konštatovať, že aj historická veda, kde najmä prekladová literatúra sa ponúka v českom jazyku. Ako by sa tu ozývali hlasy odniekiaľ z dvadsiatych a tridsiatych rokov minulého storočia o tom, že slovenčina sa nemá používať vo vedeckých prácach. Človek si uvedomuje, že tu zohrávajú úlohu aj finančné otázky a vydavatelia budú ponúkať to, čo ľudia kupujú, ale myslím si, že štát aj túto sféru mal regulovať. Nevieť si predstaviť, žeby v takýchto rozmeroch prenikala ruština v baltských krajinách, alebo srbčina napr. v Slovinsku.

Žiaľ, omnoho horšia je situácia v praktickom používaní slovenského jazyka v našich audiovizuálnych prostriedkoch masovej komunikácie a cez ne prenesené komunikačné maniere do bežnej komunikácie. Hádám ani v histórii spoločného štátu s Čechmi nedošlo k takému frazeologickému a slovníkovému prelomu češtiny do slovenčiny ako za posledné roky demokracie spojené s postojom niektorých zodpovedných, ktorý by sa dal vyjadriť sloganom: Rozprávaj, ako počuješ. Pred dvadsiatimi rokmi sa mi nestalo, žeby som sa stretol vo vzdelaných kruhoch s nesprávnou (českou) formou vykania. Dnes je táto maniera tak rozšírená, že sa človek so správnym vykaním stretne skôr niekde na zapadlej dedinke ako v Bratislave. Človek sa len čuduje a povedal by som, nemôže zostať ani s otvorenými ústami, lebo okolo už všetkým „padajú sánky“. Vždy som rozmýšľal, ako je možné na Slovensku padnúť „do kolien“ a keď tam už človek padne, čo v nich vie asi robiť? Ide ma parom uchytiť, keď nám športové redaktorky servírujú, že niekto niečo dostal „tretíkrát v rade“. Ako človek bez modrej knižky viem, že v rade sa dá stáť, ale keď sme si išli po apanáž, tak sme ju dostávali v poradí. A tak by som mohol pokračovať ďalej.

Rovnako ako vo frazeologickej rovine silne zasiahnutá je aj slovná zásoba. V tomto prípade už nielen češtinou, ale aj angličtinou. Pritom anglické slová ani nepreberáme priamo z angličtiny, ale cez češtinu a ešte viac prispôsobujeme foneticky slovenčinu jazyku bratského národa. V angličtine sa prízvuchné a totiž vyslovuje veľmi podobne nášmu ä, ale určite bližšie k a ako k e. V neregulovanom jazykovom prostredí našli široké uplatnenie v minulosti dlhodobými jazykovými korektormi ako čechizmy vyhadzované slová. V priamej konfrontácii s češtinou

---

³⁸ Pozri napr. rozhovor so S. Ondrejovičom, riaditeľom JÚLEŠ SAV v časopise .týždeň, 21/2009

boli dokonca vypustené niektoré termíny v slovenčine dávno zažité, niektoré dokonca kongeniálne (napr. slovo účastina; pritom do slovenčiny sa zaviedla nová synonymická dvojica v podobe slova akcia – t.j. podujatie i účastina – čo v češtine, ani v nemčine neexistuje). Niekedy mám dojem, ako keby mal niekto záujem na čo najväčšom rozkolísaní normy i sémantiky slovenských slov, aby sa znížila významová jednoznačnosť. Dnes sa už masovo uplatňujú bez akéhokoľvek odsúdenia z úst zodpovedných miest, že človek pri jednoduchom vyjadrení väčšiny hlásateľov slovenských médií, že daná faktúra bola „preplatená“, vlastne nevie, či bola uhradená, alebo skutočne dotýčný dal viac, ako mal. Pritom argumenty typu, že máme aj iné príklady s touto predponou, ktoré majú rôznu sémantiku neobstoja, lebo tieto slová, ak vyšli z imanentného vývinu slovenčiny majú zväčša iné pádové alebo predložkové väzby (napr. prehovoril ho, prehovoril im), takže nemôže vzniknúť konfúzna veta

Treba ešte upozorniť na oživovanie niektorých tendencií, ktoré sa snažia vydávať goralským dialektom hovoriacich Slovákov za Poliakov³⁹. V korelácii s pôsobením poľských kňazov, rádových bratov a sestier v uvedených regiónoch, opäť vzniká otázka, či niektoré veci nepodceňujeme. Spomeňme si len na nepodarené učebnú pomôcku pre školy, ktorá sa napísala za spolupráce slovenských a poľských autorov a v ktorej Poliaci vyrukovali vyslovene s revizionistickými názormi⁴⁰. Jej slovenská mutácia sa síce nedostala na slovenské školy, ale poľská si svoju „misiu“ plní. V tejto súvislosti treba uvítať univerzálnosť prijatého jazykového zákona, ktorý odstráni nenormálnosť v niektorých severoslovenských obciach, že sa tam ako huby po daždi z čisto komerčných dôvodov objavila záplava poľských nápisov, takže zlovoľný pozorovateľ by to mohol chápať ako prejav poľskosti na tomto území.

Na záver musím konštatovať, že jazyková situácia na území Slovenska si vyžaduje aktívnu ochranu slovenského jazyka ako štátneho jazyka Slovenskej republiky. Preto vítam prijatý jazykový zákon, ktorý oproti jeho zneniu z roku 1995 opätovne zavádza sankcie za jeho nedodržiavania. Boli sme totiž svedkami, že sa jazykový zákon nedodržiaval a to ostentatívnym spôsobom. Pritom nejde len o nejakých zadubených starostov obcí s väčšinou národnostného obyvateľstva, ktorí odmietali a dúfam, že už dlho nebudú odmietat' sprístupňovať informácie o svojej činnosti aj jazykom štátnym pre tých, čo nie sú príslušníkmi národnostnej menšiny. Ale nechod' me ďaleko. Ostentatívne sa odmietajú podriaďovať Pravidlám slovenského pravopisu aj magistrát hlavného mesta Slovenska a zastupiteľstvá mnohých iných slovenských miest, keď nerešpektujú časť o tom, že mená historických osobností našich národných dejín sa majú písať slovenskou ortografiou.

Prijatie tohto jazykového zákona však nerieši všetky otázky, ktoré súvisia s aktívnou ochranou slovenského spisovného jazyka. Treba prijať aj také opatrenia, ktoré ho budú ochraňovať proti degradácii a degenerácii. Treba si vymôcť od riaditeľov nielen verejnoprávnych masových médií, že nebudú svojich redaktorov a moderátorov prijímať podľa modrých očí a podobných kritérií, ale podľa toho ako vládnu a ovládajú spisovnú normu vo všetkých jeho formách. Pritom vôbec nie som proti rozvoju slovenského jazyka, jeho obohacovanie o frazeologické i slovné neologizmy, ale nesmie sa to diať na úkor rovnocenných slovenských prvkov, zdedených po predchádzajúcich generáciách. Preto nechápem výroky typu: Frekvencia slova prasačí je v bežnej reči trikrát väčšia ako slova prasací, takže asi treba zväžiť, čo je správne⁴¹. Veď predsa už v proseminári k metodológii vedy nás učili, že veda je systém. Štatistika je síce dobrá na poznanie skutočného stavu, ale kultivácia by mala viesť predovšetkým k systematizácii. Rovnako nechápem, ako sa mohlo pristúpiť ku koncepcii vydávania Slovníka súčasného slovenského jazyka, a nie Slovníka slovenského jazyka. To máme chápať tak, že

³⁹ Bližšie pozri napr. Majeriková, M., *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*, Krakov 2007, ale aj publicistické práce M. Andráša, J. Ciągwa a ďalších.

⁴⁰ Andráš, M., *Ako možno vy(zne)užívať program PHARE*, <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/andras-12.htm>

⁴¹ S. Ondejovič v citovanom rozhovore.

archaizmy nie sú súčasťou slovenského jazyka a netreba ich zachovať pre budúce generácie?

Slovenčina celú svoju históriu zápasila o svoje miesto na slnku. Nemôžeme sa utešovať, že tento zápas skončil. Jazyková konfrontácia pokračuje ďalej. Tlak globalizácie bude vytvárať podmienky na presadzovanie sa dravších, silnejších jazykov, na úkor slabších a menej agilných. Slovenčina bude v tomto prostredí odolná len vtedy, keď bude efektívnym a samobytným nástrojom komunikácie. Aby to tak bolo, musí sa neustále pestovať, obohacovať, ale aj chrániť. Na ochranu je potrebný samozrejme aj zákon, ale tým sa táto činnosť nevyčerpáva.

Anton Hrnko